

УДК 37-056.2/.3 (477)(043.3)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4\(70\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-10)

Світлана СИДОРЕНКО

аспірантка кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039; вчитель початкових класів Броварського ліцею № 6 вул. Гродзинського повіту, 3-А, Бровари, Україна, 07401

ORCID: 0000-0002-3362-0607

Svitlana SYDORENKO

Postgraduate Student of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039; Primary School Teacher at the Brovary Lyceum No. 6 3a, Hrodzynskoho povitu St, Brovary, Ukraine, 07401

ORCID: 0000-0002-3362-0607

БЕЗБАР'ЄРНА СФЕРА СПІЛКУВАННЯ В ПРОСТОРИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: КОМУНІКАТИВНІ ВЕКТОРИ

A BARRIER-FREE SPHERE OF COMMUNICATION IN THE SPACE OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION: COMMUNICATIVE VECTORS

На сучасному етапі розвитку безбар'єрної сфери в просторі освіти України соціальне замовлення в галузі публічного управління на муніципальному рівні потребує нової філософії, найважливішим принципом якої є гуманізація суспільних взаємин, яка зорієнтує навчальний процес на формування особистості керівних кадрів і педагога, свідомості та мислення.

Поняття гуманізації суспільних взаємодій та формування особистості через нові підходи та принципи в освіті та публічному управлінні на муніципальному рівні розглядається через:

Інклюзивну освіту: *Однією з ключових складових якої є розширення доступу до якісної освіти для всіх груп населення, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Інклюзивна освіта спрямована на надання можливостей для навчання учнів із спеціальними потребами у звичайних школах, забезпечуючи їх інтеграцію у суспільство.*

Партнерські відносини: *Які забезпечують активну участь громадськості, батьків, учнів та громадських організацій у прийнятих рішеннях у галузі освіти. Муніципалітети мають створювати форуми для громадського обговорення та впливу на розвиток шкіл і навчальних програм.*

Розвиток громадянської свідомості: *Освіта має сприяти формуванню громадянської свідомості та активного громадянства. Учні повинні навчатися бути відповідальними членами суспільства, розуміти свої права та обов'язки.*

Орієнтацію на людину: *Гуманізація суспільних взаємодій передбачає зосередження на потребах та інтересах кожної окремої особистості. Освітні програми повинні бути спрямовані на розвиток індивідуального потенціалу та задоволення особистих потреб учнів.*

Інновації в навчанні: *Використання сучасних методів та технологій у навчанні, що сприяють активно-му залученню учнів, розвитку їх критичної думки та творчого мислення.*

Співробітництво та обмін досвідом: *Співпраця між муніципалітетами, освітніми установами та іншими організаціями з обміном кращими практиками для спільного розв'язання проблем.*

Гуманізація суспільних взаємин в освітньому секторі в Україні є завданням, яке сприяє розвитку суспільства та підвищенню якості освіти. Ця філософія базується на цінностях гідності, рівності та взаємоповазі, і спрямована на створення сприятливого середовища для кожного учасника освітнього процесу.

Ключові слова: *інновації, гуманізація, комунікація, критерії, стратегії, безбар'єрна сфера.*

At the current stage of the development of the barrier-free sphere in the education space of Ukraine, the social order in the field of public administration at the municipal level needs a new philosophy, the most important principle of which is the humanization of social relations. This orients the educational process to the formation of the personality of management personnel and the teacher, consciousness and thinking. It is the humanization of social interactions and personality formation through new approaches and principles in education and public administration at the municipal level that we consider through:

Inclusive education: One of the key components of humanizing social relations is expanding access to quality education for all population groups, regardless of their individual characteristics. Inclusive education is aimed at providing learning opportunities for students with special needs in regular schools, ensuring their integration into society.

Partnership relations: The humanization of social relations ensures the active participation of the public, parents, students and public organizations in the decisions made in the field of education. Municipalities should create forums for public discussion and influence on the development of schools and educational programs.

Development of civic consciousness: Education should contribute to the formation of civic consciousness and active citizenship. Students must learn to be responsible members of society, understand their rights and responsibilities.

Human orientation: Humanization of social interactions involves focusing on the needs and interests of each individual. Educational programs should be aimed at developing individual potential and meeting the personal needs of students.

Innovations in education: The use of modern methods and technologies in education, which contribute to the active involvement of students, the development of their critical thinking and creative thinking.

Cooperation and exchange of experience: Cooperation between municipalities, educational institutions and other organizations with the exchange of best practices and joint problem solving.

The humanization of social relations in the educational sector in Ukraine is a task that contributes to the development of society and the improvement of the quality of education. This philosophy is based on the values of dignity, equality and mutual respect, and is aimed at creating a favorable environment for each participant in the educational process.

Key words: innovation, humanization, communication, criteria, strategies, barrier-free sphere.

Постановка проблеми та актуальність.

Комунікація – смисловий і ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії. Дії, свідомо орієнтовані на їх смислове сприйняття, називають комунікативними. Основна функція комунікації в суспільстві – досягнення соціальної спільності при збереженні індивідуальності кожного її елементу. Структура простої комунікації включає як мінімум:

1) двох учасників-комунікаторів, наділених свідомістю, котрі володіють нормами деякої семіотичної системи, наприклад, мови;

2) ситуацію (або ситуації), яку вони прагнуть осмислити і зрозуміти;

3) тексти, що виражають сенс ситуації в мові або елементах зазначеної семіотичної системи;

4) мотиви та цілі, що роблять тексти спрямованими, тобто те, що спонукає суб'єктів звертатися один до одного;

5) процес матеріальної передачі текстів. Таким чином, тексти, дії з їх побудови і, навпаки, дії з реконструкції їх змісту і сенсу, а також пов'язані з цим мислення та розуміння, складають зміст комунікативної взаємодії.

За типом відносин між учасниками виділяються міжособові, публічні, масові. За типом використовуваних семіотичних засобів можна виділити мовну, паралінгвістичну (жест, міміка, мелодія), речово-знакову (зокрема художню) комунікації.

При аналізі і описі механізмів комунікацію необхідно розрізняти:

1. Комунікацію у широкому сенсі – як одну з основ людської життєдіяльності та багатобразні форми рече-мовної діяльності.

2. Інформаційний обмін в технологічно організованих системах.

3. Мислекомунікація як інтелектуальний процес, що має витриманий ідеально-змістовий план і пов'язаний з певними ситуаціями.

Проблема формування у керівних і педагогічних кадрів уміння створення безбар'єрної сфери навчання дітей з особливими освітніми

потребами багатоаспектна, є неперервним і тривалим процесом. Перш за все йдеться про професійну, особистісну та психологічну підготовку до розвитку безбар'єрної сфери в просторі освіти у контексті навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

На сьогоднішній день ця проблема стоїть досить гостро та потребує розробки науково та практично обґрунтованих шляхів її вирішення.

Аналіз основних досліджень. Аналіз наукової літератури показує, що поняття «готовність» практично не зустрічається в самостійному значенні і частіше за все має значення в контексті певної професії, до якого воно належить. Означена у роботі проблематика була предметом досліджень таких вітчизняних та українських учених (В.І. Бондаря, В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої, С.В. Литовченко, В.М. Синьова, М.О. Супруна, Е. Зеєр, С. Альохіна, М. Алексєєва, Є. Агафонова).

Метою статті є теоретичне дослідження та обґрунтування шляхів формування у керівних і педагогічних кадрів уміння створення безбар'єрної сфери навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Термін communication strategy ще не дуже широко поширений в практиці управління створенням і розвитком безбар'єрної сфери освіти, але частіше звучить з вуст зарубіжних менеджерів.

Що ж він означає?

Як і багато інших основоположних категорій, цей термін має різноманітні трактування залежно від відповідних областей застосування і шкіл управління. Проте, можна виділити два основні поняття цього терміну:

– по-перше, це план комунікації на визначений, часто довгостроковий, період часу;

– по-друге, це певні принципи побудови комунікації в якомусь конкретному комунікаційному акті (плані).

Стратегія як принцип побудови комунікації.

Фахівці в області мовної комунікації, бізнес-комунікації часто використовують термін стратегія саме в цьому сенсі. Виділяють як загальні принципи побудови стратегії комунікації так і 10 універсальних принципів ефективною письмовою комунікації: тактовність, персональність, позитивність, активність, цілісність, зв'язність, ясність, стислість, легкість для читання, уніфікація, так і ситуаційні, тобто послання, що враховують суть (переконливий лист, лист з поганою новиною, інструкція і так далі).

Комунікація це – встановлення пізнавальних і соціальних відносин усередині наукового об'єднання, а також між науковим співтовариством, з одного боку, і іншими суб'єктами суспільного життя другого боку, для виробництва та застосування наукового знання, обміну інформацією.

Ряд вітчизняних дослідників, наприклад, Е. Зеєр, характеризуючи стадії професійного становлення фахівця, зазначає, що професійні компетентності у створенні та розвитку безбар'єрної сфери в системі освіти – це формування системи професійних знань, умінь, навичок, а також професійно важливих і соціально значущих якостей особистості, придбання досвіду розв'язання типових професійних завдань, формування професійної спрямованості особистості керівника та педагогічного колективу.

Забезпечення освітнього процесу кваліфікованими кадрами передбачає наявність у педагогів готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Науковці С. Альохіна, М. Алексєєва, Є. Агафонова готовність педагога до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку розглядають через два показники: 1) професійна готовність; 2) психологічна готовність.

Структура професійної готовності має такі складові:

- інформаційна готовність;
- володіння педагогічними технологіями;
- знання основ психології та корекційної педагогіки;
- знання індивідуальних відмінностей дитини;
- знання індивідуальних особливостей дітей з різними порушеннями у розвитку;
- готовність до професійної взаємодії і навчання.

Структура психологічної готовності:

- емоційне прийняття дітей з різними типами порушень у розвитку прийняття – відторгнення);

– готовність залучати дітей з різними типами порушень до діяльності;

– задоволеність власною педагогічною діяльністю.

Кількість дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні щороку збільшується, зокрема в Рівненській області нараховується 14 781 дитина з особливими освітніми потребами. Анкетування педагогів виявляє недостатній рівень володіння відповідними знаннями та вміннями щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами, що зумовлює актуальність проблеми.

Ставлення керівних і педагогічних кадрів до інноваційної діяльності, внутрішній настрій на її реалізацію; здатність аналізувати і оцінювати свої уміння та навички в процесі реалізації інноваційної діяльності дає можливість впроваджувати в розвиток безбар'єрної сфери закладу освіти власні творчі здобутки.

На основі даних критеріїв і аналізу практики виділимо декілька найпоширеніших проблем.

У теорії та практиці публічного управління критерії формування готовності керівних і педагогічних кадрів до реалізації інноваційної діяльності важливі такі критерії:

- а) методичний;
- б) технологічний;
- в) рефлексивний.

Має значення володіння системою різних методів і прийомів пізнання та творчого перетворення дійсності відповідно до її законів, оволодіння теоретичними основами дослідницької діяльності, формування власної педагогічної філософії. Володіння технологіями, методами та прийомами професійної діяльності, необхідними вміннями та навичками для реалізації інноваційної діяльності та ступінь володіння вміннями і навичками, необхідними для реалізації інноваційної діяльності.

Безбар'єрна сфера спілкування в просторі закладу освіти означає створення умов, якими кожен учасник освітнього процесу може вільно спілкуватися незалежно від своїх особистих характеристик, фізичних можливостей, культурних особливостей тощо. Для досягнення цієї мети необхідно використовувати комунікативні вектори, які впливають на якість і доступність іншого освітнього процесу. Ось деякі з них:

1. Архітектурний дизайн: Забезпечення доступності приміщень та інфраструктури для всіх учасників освітнього процесу, включаючи людей з обмеженими можливостями. Наприклад, передбачення пандусів, широких дверей, підйомників для осіб з інвалідністю.

2. Інклюзивна освіта: Розробка програм і методик, які дозволяють задіяти всіх учнів у навчанні, незалежно від їх особливостей (включаючи дітей з особливими потребами).

3. Мовна політика: Забезпечення великої кількості та багатокультурності в закладах освіти, щоб кожен учасник мав можливість спілкуватися на своїй рідній мові та вивчати інші мови.

4. Технології: використання сучасних технологій, таких як комп'ютери, програми для спеціальних потреб, аудіо- та відеоапаратура, які допомагають покращити спілкування та доступність освіти.

5. Кадровий склад: Підготовка педагогічного персоналу до роботи з учнями різних культур, релігій, з інвалідністю, зі швидким стилем навчання.

6. Соціокультурний контекст: Розуміння культурних особливостей і врахування їх при взаємодії з учнями та їхніми сім'ями.

7. Комунікативні навички: Розвиток навичок комунікації серед учнів, вчителів і адміністрації для створення відкритого та толерантного середовища.

8. Партнерство з сім'ями: Взаємодія з батьками і опікунами, врахування їх потреб і думок.

9. Комунікаційні інструменти: Забезпечення доступності інформації та спілкування через різні канали, включаючи веб-сайти, електронні листи, соціальні мережі та інші інтернет-ресурси.

10. Розвиток культури толерантності і розуміння різних груп населення: Освіта та просвітництво для всіх учасників спілкування з наданням врегулювання конфліктів та підтримки гармонійних відносин.

Ці комунікативні вектори допомагають створити безбар'єрну та інклюзивну освітню сферу, де кожен учасник може максимально реалізувати потенціал і отримати свою якісну освіту без обмежень.

Для успішного забезпечення безбар'єрної сфери спілкування в освітньому закладі слід також отримати деякі додаткові аспекти:

- **Прийняття самостійності учнів:** Заохочення самостійного навчання і розвитку навичок вирішення проблем для кожного учня.

- **Психологічна підтримка:** Забезпечення психологічної підтримки учнів та вчителів, особливо в умовах навантаженості та стресу.

- **Мережа підтримки і працівників:** Створення мережі підтримує, включає вчителів, психологів, соціальних працівників, батьків та інших фахівців, які сприяють успішному навчанню та розвитку учнів.

- **Створення безпечного середовища:** Забезпечення безпеки і захист усіх учасників навчального процесу від будь-яких форм насильства та дискримінації.

- **Дозвілля:** Створення можливостей для розвитку хобі, спорту та творчості для всіх учасників освітнього процесу.

- **Ефективне використання ресурсів:** Оптимізація використання фінансових, матеріальних та людських ресурсів для забезпечення максимальної доступності та якості освіти.

- **Емоційна і соціальна інтеграція:** Створення умов для формування позитивних відносин, розвитку дружби та спільноти серед учнів, педагогічного персоналу та інших учасників освітнього процесу.

- **Публічна інформація та освітня робота:** Інформування громадськості про принципи та цілі інклюзивної освіти та залучення суспільства до підтримки і розвитку інклюзивної освіти.

- **Культурна та історична освіта:** Вивчення і розуміння різних культур, історії, релігій та традицій як спосіб сприяння толерантності і культурного різноманіття.

- **Оцінка та моніторинг:** Систематична оцінка та моніторинг доступності та якості освіти для всіх учасників із забезпечення постійного вдосконалення процесу.

- **Залучення громади:** Активна взаємодія з громадою і залучення її до вирішення питань у сфері освіти, розробки програм і стратегій.

- **Публічність та інформування:** Забезпечення широкої доступності інформації про навчальний заклад та його діяльність, включаючи розповсюдження звітів, інформаційних бюлетенів та ін.

- **Адаптація до змін:** Здатність швидко реагувати на зміни в суспільстві, технологіях та інших факторах, які впливають на освітню сферу.

- **Забезпечення фінансування:** Забезпечення належного фінансування освітнього закладу для реалізації інклюзивних та безбар'єрних заходів.

- **Навчання та розвиток вчителів:** Забезпечення можливостей для професійного зростання вчителів та їх навчання конкретним методам роботи з високими категоріями, включаючи тих учнів, хто потребує індивідуального підходу.

- **Адаптація навчальних програм:** Модифікація навчальних програм та матеріалів з урахуванням потреб та можливостей учнів усіх.

- **Реабілітація та підтримка учнів із спеціальними потребами:** Надання доступу до

реабілітаційних послуг та індивідуальної підтримки учнів із фізичними, психічними чи іншими видами обмежено.

• **Створення культури взаємодії та підтримки:** Формування атмосфери, в якій кожен учасник освітнього процесу відчуває себе підтриманим та здатним до взаємодії та спільної діяльності.

• **Ефективне використання інформаційних технологій:** Залучення сучасних інформаційних технологій для створення навчальних матеріалів та інструментів, які роблять освіту більш доступною та інтерактивною для всіх учасників.

• **Гендерна рівність:** забезпечення рівності можливостей для дівчат і хлопців, а також врахування гендерних аспектів у всіх аспектах освіти.

• **Розвиток критичного мислення та креативності:** сприяння розвитку навичок, які можуть учням аналізувати і критично оцінювати інформацію, а також розвивати творчий потенціал.

• **Глобальна співпраця та обмін досвідом:** Співпраця з освітніми закладами з іншими країнами і обмін передовими практиками для збагачення освітнього процесу.

• **Соціальна відповідальність:** Залучення учнів та співробітників освітнього закладу до соціально-корисної діяльності та виховання в них почуттів відповідальності перед суспільством.

• **Постійне вдосконалення і відкритість до змін:** Забезпечення постійного вдосконалення системи освіти та готовності до змін і адаптації до нових викликів та можливостей.

Забезпечення безбар'єрної сфери спілкування в освітньому закладі вимагає систематичних зусиль з боку всіх учасників освітнього

процесу та влади. Це важливий аспект розвитку сучасного освітнього середовища, яке покращує рівноправний доступ до освіти та розширює можливості розвитку кожної людини, незалежно від її індивідуальних особливостей.

Загальна мета всіх цих векторів – створення такого освітнього середовища, де кожна людина має можливість розвивати свій потенціал, незалежно від своїх індивідуальних особливостей, і в якому всі учасники спілкування відчувають себе повноцінними та кількістю членів освітнього процесу.

Висновки. Загальна мета всіх цих векторів дійсно виникає у створенні освітнього середовища, де кожна людина, незалежно від своїх індивідуальних особливостей, має рівні можливості для розвитку і досягнення свого потенціалу. Безбар'єрна сфера в освіті спрямована на врахування різноманітності та потреб учнів, надаючи їм можливість навчатися та розвиватися в інклюзивному та безбар'єрному середовищі. Це є аспектом соціальної справедливості та рівних можливостей в освіті, і воно сприяє кращому розвитку як індивідів, так і суспільства в цілому. Таким чином, механізми публічного управління розвитком безбар'єрної сфери в закладі освіти щодо формування готовності керівних і педагогічних кадрів закладу освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами має забезпечити його ґрунтовними знаннями з корекційної педагогіки, спеціальної психології, методик корекційної роботи, корекційним компонентом застосування методів спеціальної дидактики та виховання, способами проєктування і реалізації корекційних завдань залежно від типу уроку, нозології, індивідуальних особливостей учнів, з особливими потребами.

Література:

1. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-канадський досвід): матеріали Міжнар. конф., Київ, 25–26 травня 2004 р. / за ред.: В. Бондаря, Р. Петришина. К.: Наук. світ, 2004. 200 с.
2. Бондар Є. О. Виховання осіб з психофізичними вадами як соціальна проблема [Електронний ресурс]: Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць / Є. О. Бондар. К.: Університет «Україна», 2004 URL: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/psicho/bond/print>.
3. Домбровська С.М. Деякі аспекти державного регулювання якісного розвитку системи освіти України / С.М. Домбровська // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України. Х.: Магістр, 2010. Вип. 3. С. 225–230.
4. Засенко В. В. Сучасні проблеми теорії і практики навчання дітей з особливими освітніми потребами / В. В. Засенко // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід): матеріали Міжнар. конф. (25–26 травня 2004 р., м. Київ). К.: Наук. світ, 2004. С. 26–30.
5. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому середовищі / Таланчук П. М., Кольченко О. К., Нікуліна Г. Ф. К.: Соціформ, 2004. 128 с.
6. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи / О. Таранченко // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2011. № 1. С. 19.

7.Таранченко О. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / О. М. Таранченко, Ю. М. Найда; за заг. ред. А. А. Колупасової. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.

8.Semenets-Orlova I. Transformation in education institutions in a context of social conflicts: upon M. Maffesoli's concept of the "neo-tribalism" archetype / I. Semenets-Orlova // Public management. 2017. Vol. 1. P. 276–295.

References:

1.V. Bondar (2004). Osvita ditey z osoblyvymy potrebamy: poshuky ta perspektyvy // Suchasni tendentsiyi rozvytku spetsial'noyi osvity (Ukrayins'ko-kanads'kyu dosvid) [Education of children with special needs: searches and prospects // Modern trends in the development of special education (Ukrainian-Canadian experience)]: materials of International. conference, Kyiv, May 25–26, / edited by: V. Bondaryna, R. Petryshina. K.: Nauk. world, 2004. 200 p. [in Ukrainian].

2.E. O. Bondar (2004) Education of persons with psychophysical disabilities as a social problem [Electronic resource]: Aktual'ni problemy navchannya ta vykhovannya lyudey z osoblyvymy potrebamy [Actual problems of education and education of people with special needs] a collection of scientific works / E. O. Bondar. K.: University "Ukraine", Retrieved from <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/psicho/bond/print>. [in Ukrainian].

3.Dombrovska S.M. (2010). Deyaki aspekty derzhavnoho rehulyuvannya yakisnoho rozvytku systemy osvity Ukrayiny [Some aspects of state regulation of qualitative development of the education system of Ukraine] / S.M. Dombrovska // Theory and practice of public administration: coll. of science Proceedings of the Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the NASU under the President of Ukraine. – Kh.: Master's degree. Issue 3. pp. 225–230. [in Ukrainian].

4.Zasenko V.V. (2004). Suchasni problemy teorii i praktyky navchannya ditey z osoblyvymy osvitnimi potrebamy [Modern problems of the theory and practice of teaching children with special educational needs] / V.V. Zasenko // Modern trends in the development of special education (Ukrainian-Canadian experience): materials of International conf. K.: Nauk. World. P. 26–30. [in Ukrainian].

5.Talanchuk P. M. (2004). Suprovid navchannya studentiv z osoblyvymy potrebamy v intehrovanomu sere-dovyschi [Support of education of students with special needs in an integrated environment] / Talanchuk P. M., Kolchenko O. K., Nikulina G. F. K.: Socinform. 128 p. [in Ukrainian].

6.Taranchenko O. (2011). Tendentsiyi suchasnoyi osvity: rol' pedahoha u stvorenni efektyvnoyi inkly-uzyvnoyi shkoly [Trends in modern education: the role of the teacher in creating an effective inclusive school] / O. Taranchenko // Defectology. A special child: education and upbringing. No. 1. P. 19. [in Ukrainian].

7.Taranchenko O. M. (2012). Dyferentsiyovane vykladannya v inklyuzyvnomu klasi: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Differentiated teaching in an inclusive class: educational and methodological manual] / O. M. Taranchenko, Yu. M. Naida; in general ed. A. A. Kolupayeva. K.: "ASK" Publishing Group. 124 p. [in Ukrainian].

8.Semenets-Orlova I. Transformation in educational institutions in a context of social conflicts: upon M. Maffesoli's concept of the "neo-tribalism" archetype / I. Semenets-Orlova // Public management. 2017. Vol. 1. R. 276–295.